

מרכז מחנה ישראל — מהתורה, מקובלת היא ונקראת 'קהל' בעד עצמו. כך קובעת ההלכה על יסוד הפסוק ונתתיך לקהל עמים... נמצא שהמצב האידיאלי לקיום המושלם של התורה הוא רק כשקיימות כל דרכי החיים השונות של ישראל, ההתפתחויות הנפרדות של שנים-עשר השבטים, בדיוק כפי שעבודת ישראל מיוסדת על חלוקת השבטים, גם הכהן הגדול ישא את חושן המשפט והאבנים תהיין על שמת בני ישראל וגו' לשני עשר שבט. חלוקת ישראל לפי שנים-עשר שבטים, כפי שתהיה בעתיד, אין היא תופעה חיצונית גרידא אלא על שוני זה מיוסד המהלך ההיסטורי של עם ישראל...
 ע"ע שו"ת שבט הלוי ח"ה — קונטרס המצוות סה. עוד על תכונות ותפקידים מסוימים לכל שבט ושבט, ע' במובא בב"ב קט: קטו קכג. קעב.

דף יז

'עמך ואת בהדיהו' — אף על פי שאמרו לעיל שמה שאנו עוצמו כנגד שבעים ואחד, [ואם כן יצטרכו שבעים ועוד שבעים ואחד] — זה אינו אלא כשהוא לבדו, אבל לא כשהוא עם אחרים (תוס' יום טוב. ורש"ש הטעם וזאת על פי משנת אבות (ד, ח וברע"ב) שאין למומחה לומר לשאר הדיינים היושבים עמו, קבלו דעתי שהרי יכול אני לדון לבד).

'וישאר שני אנשים במחנה — יש אומרים: בקלפי נשתיירו...' — פרש רש"י: פתקיהם נשארו בתוך הקלפי, שלא הלכו ליטול, שנת ייראו שלא יעלה בידן חלק'. (והרא"ם פרש באופן אחר — ע' מהרש"ל ומהרש"א).
 אם נפרש כפשוטו, שלא רצו להעלות פתק חלק שזהו לאות כי 'המקום לא הפיץ בהם', אם כן קשה מה ירויחו כשלא ישתתפו בגורל, הלא גם אז יתברר שאינם מיועדים להיות מן הסנהדרין. ואפשר לומר שיותר פגם יש אם משמים אינם נבחרים, מאשר אינם חפצים בדבר בבחירתם.
 עוד יש לומר שכוונת רש"י הפוכה, שנת ייראו שמה לא יעלה בידן חלק ונמצאו שנים אחרים מתביישים. והכתוב הזכירם בזה לשבח מידותם.
 ולפי זה מה שאמרו בהמשך 'אמר הקב"ה: הואיל ומיעטתם עצמכם...' — אינו המשך דברי ר' שמעון, אלא אליבא דכולי עלמא.

'אברור ששה משבט זה וחמשה משבט זה — הריני מטיל קנאה בין השבטים, מה עשה? בירר ששה ששה...' — וגם אם אברור על פי הגורל, לכתוב בעשרה פתקים 'ששה' ובשני פתקים 'חמשה' — היא עלבון לשני השבטים. לכך בירר ששה ששה, ושוב אין עלבון לשבט כולו (עפ"י המאירי. וע' עוד אריכות דברים בספר מרגליות הים).

'ומה נבואה נתנבאו? אמרו, משה מת יהושע מכניס את ישראל לארץ... על עסקי שליו... על עסקי גוג ומגוג' — כל הדעות הוציאו זאת מויתנבאו במחנה — על עסקי 'מחנה'; — מר אמר, יהושע יחליף את משה וינהיג מחנה ישראל תחתיו. מר אמר, על עסקי שלו שנאמר בו ויטש על המחנה. ומר אמר, על גוג ומגוג שיבואו במחנה גדול לעתיד לבוא (מהרש"א עפ"י ת"י).
 באור ע"ד הדרש בהתנבאותם על גוג ומגוג — ע' יערות דבש ח"ב יא; בית ישי — דרשות, סוף מאמר נח.

'אלא מעתה קול גדול ולא יסף הכי נמי דלא אוסיף הוא? אלא דלא פסק הוא' — הענין הוא שבשעת מתן תורה יצא השפע מאתו יתברך, בתורה כולה, שבכתב ושבעל-פה ובכל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש. וכל העוסק בתורה לשם שמים, אותו שפע קודש נח עליו וזוכה לחדש חידושי תורה על ידי אותו שפע שהוא כעין רוח הקדש (תורת חיים).

'דהוה ליה כתלמיד המורה בפני רבו...' — ע' חדושי אגדות מהרש"א; יערות דבש ח"ב יא.

'לא סיימוה קמיה' — אמרו לו שהם מתנבאים ולא אמרו לו מדי נבואתם (הכמת מנחה).
ע"ע יערות דבש ח"א יג.

'הטל עליהן צרכי ציבור והן כלין מאליהן' — פרושו בתוספות: נבואתם כלה, לפי שאין שכינה שורה אלא מתוך שמחה ולא מתוך עצבות, ובעסקם בצרכי ציבור המטרידים את הנפש — אין הנבואה שורה. ובשלחן ערוך (או"ח צג, ד) מובא שהעוסק בצרכי ציבור הריהו כעוסק בתורה לענין שמותר לעמוד מתוכם להתפלל, כמו תורה המשמחת לב. ובספר חכמת שלמה (לר"ש קלוגר — על השו"ע שם) דחה דעה זו על פי דברי התוס', כאן, שהעיסוק בצרכי ציבור אינו משמח אלא להפך. ואולם יש לחלק בשופי בין מצב תמידי של התעסקות בצרכי ציבור, לבין התעסקות חד פעמית, ששמחה היא לו ורשאי לעמוד בתפילה מתוכם (עפ"י שבט הלוי ח"א מ. ולכו"ע אין מותר אלא כשדומה להלכה פסוקה, אבל אם לבו טרוד, אין לעמוד ולהתפלל. פמ"ג — מובא במשנ"ב. ע"ש).
עוד על העיסוק בצרכי ציבור וביטול הרוח על ידי העסק — ע' בספר חכמה ומוסר לרש"ז זיו, ח"א י; בית ישי — דרשות, סוף מאמר נח.

'מהו דתימא האי דקאמר איני יודע כמאן דאיתיה דמי, ואי אמר מילתא שמעינן ליה, קמ"ל דהאי דקאמר איני יודע כמאן דליתיה דמי, ואי אמר טעמא — לא שמעינן ליה' — הגר"ח גריינמן שליט"א (בספרו חדושים ובאורים א, יג) פרש שהנידון כאן הוא כל עוד הדיין נשאר מסופק ואומר 'איני יודע'. אבל אם חזר ואמר 'יודע אני' — הרי הוא כאחד מן המנין. וזהו הטעם שמוסיפים שנים ולא אחד, כיון שבעצם גם הוא ראוי לעמוד למנין אם ידע, ואם נוסף אחד בלבד, נמצא הב"ד שקול. ולכן גם נקטו 'מוסיפין' ולא אמרו 'מחליפין'; —

ור' אבהו בא להשמיענו שבעודו עומד באי-ידיעתו אינו מן המנין כלל, ואין חבריו צריכים לשמוע נימוקיו וטעמיו הגורמים לו את הספק. ולולא דברי ר' אבהו היה מקום לחייבם לשמוע דבריו, כשם שצריך כל דיין לשמוע דעתו של כל אחד ואחד מהדיינים — קמ"ל שהוא כמי שאינו [וכמו שכתב הרמב"ם סנהדרין ה, ג ובלחם משנה]. אלא שמלשון הרמב"ם (ט, ב ובכס"מ) נראה לכאורה שבדיני נפשות זה שאמר 'איני יודע' אינו חוזר ומלמד חובה, גם לכשידע. (וכן נראה לכאורה מדברי התוס' לג: ד"ה אחד). ולכאורה נראה מהרמב"ם שבדיני נפשות, זה שאמר 'איני יודע' אינו חוזר ודן [כיון שאין יכול ללמד חובה]. וכן משמע מדברי רבי אבהו 'במוסיפין עושיין ב"ד שקול לכתחילה' — וכיון שמוסיפים שנים הרי שהדיין המסופק אינו מן המנין. והטעם נראה לפי שכבר יצא מן הדין כשאמר 'איני יודע' ולא כל כמיניה להצטרף ולדון. ומה שמוסיפים שנים ולא אחד — הטעם הוא כמו שכתב הלחם-משנה, שבאופן זה ניתן לקיים גם הטיה לטובה באחד, וגם הטיה לרעה בשנים, שהרי אותו דיין אם יבוא עתה ללמד זכות — שומעים לו [שלא גרע מתלמיד], ואין שומעים אותו לחובה, כמו שכתב הרמב"ם ועוד. ומכאן יצא לו להרמב"ם דין זה, כמו שכתב באור שמח שם.

ובדיני ממונות שאין צורך בשנים להטות, הטעם שמוסיפים שנים הוא משום שבממון הדיין המסופק הוא מן המניין [כיון שחוזר ומלמד חובה]. וכשמוסיפים דנים מעתה כל החברים מחדש, גם זה שאמר איני יודע (לדעת הרמב"ם שם ה, ב ודלא כהראב"ד), הלכך אם יוסיפו אחד נמצאו עושים ב"ד שקול. ובלאו הכי יש לומר שלכך מוסיפים שנים, כדי שיתאפשר הכרעה לחובה בשנים, וכשי"א אומרים חייב וי"א אומרים זכאי אין אפשרות הטיה לחובה אלא אם תוסיף שנים ויאמרו חייב (עפ"י ר"ן מב.).

יובעלי זקנה — לא זקנים מופלגים, שהרי אין מושיבים זקן בסנהדרין (להלן לו:), אלא להוציא בחור — שכשם שאין מושיבים זקן מפני ששכח צער גידול בנים, כך אין מושיבים בחורים מפני שעדיין לא ידעו בצער גידול בנים (רבנו יונה; המאירי).

זו לשון הרמב"ם ז"ל (סנהדרין ב, א ו ז):

'אין מעמידין בסנהדרין, בין בגדולה בין בקטנה, אלא אנשים חכמים ונבונים, מופלגין בחכמת התורה, בעלי דיעה מרובה, יודעים קצת משאר חכמות, כגון רפואות וחשבון ותקופות ומזלות ואיצטגנינות ודרכי המעוננים והקוסמים והמכשפים והבלאי עבודה זרה וכיוצא באלו — כדי שיהיו יודעים לדון אותם...

כשם שבית דין מנוקין בצדק כך צריכין להיות מנוקין מכל מומי הגוף. וצריך להשתדל ולבדוק ולחפש שיהיו כולן בעלי שיבה, בעלי קומה, בעלי מראה, נבוני לחש, ושידעו רוב הלשונות — כדי שלא תהא סנהדרין שומעת מפי התורגמן.

בית דין של שלשה, אף על פי שאין מדקדקין בהן בכל אלו הדברים, צריך שיהא בכל אחד מהן שבעה דברים, ואלו הן: חכמה, ועונה, ויראה, ושנאת ממון, ואהבת האמת, ואהבת הבריות להן, ובעלי שם טוב.

וכל אלו הדברים מפורשין הן בתורה; הרי הוא אומר אנשים חכמים ונבנים — הרי בעלי חכמה אמור, וידעים לשבטיכם — אלו שרות הבריות נוחה מהם. ובמה יהיו אהובים לבריות, בזמן שיהיו בעלי עין טובה ונפש שפלה וחברתן טובה, ודבורן ומשאן בנחת עם הבריות. ולהלן הוא אומר: אנשי חיל — אלו שהן גבורים במצות ומדקדקים על עצמם וכובשין את יצרן עד שלא יהא להן שום גנאי ולא שם רע ויהא פרקן נאה. ובכלל 'אנשי חיל' שיהיה להן לב אמיץ להציל עשוק מיד עושקו, כענין שנאמר ויקם משה וישען. ומה משה רבינו עניו אף כל דיין צריך להיות עניו. וראי אלקים כמשמעו. שנאי בצע — אף ממון שלהם אינן נבהלין עליו, ולא רודפין לקבץ הממון, שכל מי שהוא נבהל להון — חסר יבואנו. אנשי אמת — שיהיו רודפין אחר הצדק מחמת עצמן בדעתן. אוהבין את האמת ושונאין את החמס ובורחין מכל מיני העול'.

שלא תהא סנהדרי שומעת מפי המתורגמן — רש"י כתב שקבלת עדות ע"י מתורגמן הרי זה כ'עד מפי עד'. ואולם בנמוקי יוסף (מכות ו) כתב משום הקושי לתרגם כראות ומפני השינויים הדקים שבתרגום משפה לשפה, לכן העדות אינה מכוונת וברורה כל הצורך. ונראה מדבריו שאין בזה דין 'עד מפי עד', שהרי פסול זה אינו משום אי דיוק, כי נאמנים העדים לומר 'כך אמרו פלוני ופלוני' — אלא טעם הפסול הוא משום שאותה אמירה שעליה הם מעידים, אין לה כל תוקף לפי שלא נאמרה בב"ד, ואין זו 'עדות' כלל וכלל.

[ונראה שנחלקו על עדות הנאמרת בפני ב"ד בשפה שאינה מובנת לדיינים, האם נחשבת זו לקבלת

עדות, וכיון שאנו מאמינים לעדים המתרגמים שכך וכך נאמר, הרי יש כאן עדות על עדות שנתקבלה בב"ד. או שמא אין לחושבם כמעידים בפני ב"ד, והרי אלו כמעידים על אמירת פלוני ופלוני שלא בב"ד.

שאלה זו אפשר שנוגעת לדינא; האם אותם לוועזים שהעידו בב"ד, יכולים לחזור בהם מדבריהם בפני ב"ד המכירים לשונם — שלשיטת רש"י שאין להחשיב דבריהם הראשונים כעדות בב"ד, הרי זה כמו שאמרו חוץ לב"ד, שחוזרים ומגידיים. ולנמוקי יוסף — לפי ההסבר האמור — נחשבו כמעידים בב"ד, ושוב אין חוזרים ומגידיים. 'וצ"ע לדינא, שלא מצאתי זה בדברי רבותינו' [עפ"י אגרות משה ח"ג לב, ה]. ע"ש שכתב שאף לרש"י אינו מצד הסברא אלא מדרשה (דמכות ו) דילפי' שאין מעידין בפני מתורגמן. ובחודשים ובאורים (במכות שם) כתב שכונת רש"י שמדרשה זו למדים (בק"ו) לשאר עד מפי עד — שלא מצאנו בו מיעוט מקרא. וכבר מבואר כן בתשב"ץ (ח"א קכח), שטעם אחד לדין מתורגמן ולדין עד מפי עד, דכתיב 'על פי...' — מפיהם דוקא.

'אמר רב יהודה אמר רב: אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שיודע לטהר את השרץ' — ... ושיהיו משכילים וחרפים בכל ענין. דרך הפלגה אמרו: אין מושיבין בסנהדרין אלא תלמיד חכם היודע לטהר את השרץ מן התורה. ויראה לי בפירוש דבר זה, שאם יראו תקלות יוצאות בדורותיהם באי זה דין תורה, יצאו לחדש דינין ולהוסיף ולגרוע להוראת שעה וליתן סמך לדבריהם מן התורה. ובדומה לזה כתבו הגאונים בדיני התלמוד, שיש ביד רבנים או גאונים לחדש גזרות ותקנות דרך כלל או דרך פרט להסיר אי זה ענין מכוער לפי מה שיראה בזמנו, בסמך מועט. ועל דבר כיוצא בזה כתבו גדולי המפרשים, לא נתן התלמוד אלא לבעלי הקבלה המומחית או לבעלי הסברה הנכונה ושקול הדעת הצלול להיות גורעים ומוסיפים ודורשים. אלא שפרגוד זה ננעל בפני רוב בני אדם ואין ראוי לכך אלא מופלג בדורו בידיעה וחרירות ופלפול מיישר ודעת מיושבת' (לשון רבנו המאירי. וע"ע במהרש"א, מהר"ץ חיות ובמרגליות הים).

— שאי אפשר לכיין לאמיתות ההלכה אלא מתוך ידיעת ה'הוה' אמינא' — המנוגדת לסברא האמתית (עפ"י אור הצפון ח"ב עמ' עג).

— ... ולכך אין ממנין בסנהדרין רק מי שיודע לטמא הטהור וכן להפך, כי אין זו חריפות של הבל ושקר כדעת התוספות, רק אמת, והכל בזמנו. וצריך להתחכם בענין החכם ההוא אף שהוא טמא — אין החלט, ויש זמן שהוא טהור, והכל לפי הזמן. וכמה פעמים מצינו בדברי חכמינו ז"ל שאסרו ואחר כך בזמן התיירו, וחזרו אח"כ ואסרו — כי הכל יפה בעתו לפי עת הרל"ג שערים כמבואר בספר יצירה כנ"ל. והבן. כללו של דבר: 'אל תהי מפליג לכל דבר' לומר זה שקר הוא כמו שכתבתי, כי בזמנו הראוי יהיה אמת, ואין לך שקר רק מה שהוא שקר בעצמותו, כמו פרדה שילדה... (מתוך יערות דבש ח"ב ה).

— ... וזה אינו בחכמי אומות העולם, דכל חכמתם שמכירים שזה רע וזה טוב אבל חושבים דלרע אין תקנה, דכן הוא מצד החכמה לבד... וסוברים דאי אפשר להשתנות כלל מה שהוא, דעל כן לא נשתנה בלעם אף דידיע שזה תכלית הרע. והוא היה באמת כן שרשו שם, אבל הוא חשב דהכל הם כן. וזה חכמת אומות העולם — להפריד הידיעה מבחירה, שהוא חמה מלבנה, שהוא יחוד דקוב"ה ושכינתיה, דנעשה רק על ידי ישראל, ולא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום. כי עיקר המשפט דהש"י הוא להמציא עצות לתקן כל דבר, כי הוא חפץ לצדק בריותיו.

ועל כן אמרו, אין מושיבין בסנהדרין אלא מי שידוע לטהר את השרץ מן התורה. וזה אי אפשר רק במשפטי בני ישראל מהמשפט מסור להם, כי המשפט על פי התורה, ומה שהם ממציאים הוא הכל תורה, וא"כ כך המשפט, מה שאין כן דינין דאומות העולם, אינם יכולים לצאת מהמשפט שהוא כפי הנימוס הראוי להנהגת עולם' (מתוך רסיסי לילה נא).

זיודעין בשבעים לשון — ענין 'שבעים לשון' בדוקא, שמצינו בכמה מקומות [ע' סוטה לו. על השבעת פרעה ליוסף שידע בשבעים לשון והוא לא ידע. וכן מה שאמרו על 'הואיל משה באר...'] — שבעים לשון], וידוע שכעת ישנן בעולם כמה מאות לשונות; —

כי לשון עם ומדינה אין ענינה שתושביה קבלו את השמות והמלים עפ"י הסכם גרידא, אלא כל לשון היא ביטוי מחשבתו המקורית של כל עם, על פי מהותו ועפ"י השגתו במהות הענינים, ומה נוצרה לשונו. והכמינו ז"ל ברוח קדשם ועומק שכלם האלקי, חילקו לשונות העמים לשבעים לשונות כפי שנפרדו העמים ללשונותם בגוייהם — לשבעים אומות, וידעו בעומק שכלם כי עיקרי מושגי האומות נחלקים לשבעים, שהם שבעים פנים שעל ידם יביע האדם את מחשבתו, כשם שיש שבעים 'שרים' עליונים לכל אומה — כן יש שבעים כחות ודרכי חשיבה מיוחדים ומקוריים להרגשת והשגת נשמת כל רעיון. ושבעים דרכים אלו מבוטאים כל אחד בדיבור מיוחד, והם הם שרשי כל הלשונות שנתפתחו ונתרבו בעולם.

ובהימצא אצל האדם רעיון הדבר על פי כל שבעים האופנים המיוחדים, רק אז הוא שלם ומושלם. ולכן נבין כי הסנהדרין היו צריכים להבין בעצמם את הלשון המקורית של כל אחד ואחד הבא לפנייהם, בכדי להבחין טיב כל אלו הכחות החיים ופועלים בנפשו.

[וכן יוסף, היה לו רוחב לב עד כדי להבין מקוריותן של שבעים לשון, ופרעה שהיתה חסרה לו סגולת ישראל בכדי לרכוש את מקוריותה של לשוננו הקדושה 'אמר לו אגמור, ולא גמר', כי אי אפשר היה לו לסגל את עצמו ולקבל תורה וצורתה של שפה זו.

וכן משה באר את התורה באר היטב בכל שבעים הלשונות, למען הביע ככל האפשר את צורת התורה על פי כל אופני המחשבה שבנפש האדם] ('שעורי דעת' ח"א מאמר חכמה בינה דעה, עמ' 161 ואילך, וח"ב מאמר העולם וזכירה עמ' כט).

(ע"ב) 'שנים לדבר ואחד לשמוע' — רש"י פרש: לדבר ולשמוע בלשונות אחרים. ואף על פי שאינו מעיד אלא בפני שלשה שמבינים ושאר הדיינים אינם מבינים דבריהם, והרי אין כאן קבלת עדות בפני עשרים ושלשה [שהרי כלפי השאר נידון כ'עד מפי עד' לדברי רש"י לעיל] — מכאן הוכיחו 'ע' חדוש הר"ן ועוד) שלשיטת רש"י קבלת העדות דיה בשלשה דיינים אפילו בדיני נפשות, וכשיטת רס"ג. (ע' במובא לעיל ח).

ואולם הרמב"ם (סנהדרין א,ה) והר"ן פרשו בענין אחר: צריך שיהא בעיר, מלבד הסנהדרין, חכמים היודעים להורות וללמד או לשמוע בכל התורה כולה. (וע' אבי עזרי (קמא) עדות ד,ד. שפרש כוונת רש"י בדרך אחרת. ולדבריו גם לרש"י צריך כ"ג לקבלת העדות. וכן חידש לפרש בשיטת רס"ג (שהביא הרמב"ן בפ' שופטים). וע"ע בקהלות יעקב סנהדרין יב).

ולכתחילה נראה שודאי עדיף שכל הכ"ג יקבלו העדות, כאשר הם שם, כאשר מבואר מדברי רש"י להלן (לו): שלכך היתה הסנהדרין כחצי גורן עגולה — כדי שיראו כולם את העדים.

‘אלא רב המנונא’ — על דברי רש"י (ורשב"ם) ש'אמרי בי רב' היינו רב המנונא — ע' במובא בב"ב קה:

‘ושני חזנין’ — על המושג 'חזן' ראה במובא בסוטה מא.

לקוטים מפוסקים אחרונים

דיין שאמר 'איני יודע' — דנו בספרי האחרונים אודות דיין שנמצא בדעת מיעוט, ושני דיינים כנגדו — האם מותר לו לומר 'איני יודע' כדי שיוסיפו שני דיינים, שעל ידי כן אולי יוכרע הדין כדעתו. והאריך בשאלה זו הגר"ע יוסף שליט"א בספרו יביע אומר (ח"ב חו"מ ג), ומסקנת דבריו שאין לעשות כן אלא אם היושבים עמו הם יושבי קרנות, שאין דעתו בטלה ברוב דעות. [וע"ש בתוך הדברים מה שהביא על כגון זה — דיני נפשות, שכולם אומרים 'חייב', ורוצה גם זה לחייבו, ע"י שיאמר 'זכאי' — האם מותר לעשות כן. וע"ע בספר יערות דבש ח"ב דרוש ח].

תמה שם (בסק"ד ובסק"ח) על מה שכתבו בשו"ת רב פעלים ובספר נוכח השלחן שלא התיר ה'שבות יעקב' אלא בכגון יושבי קרנות ולא בתלמידי חכמים הסבורים שלא כדעתו. ותמה, שמלשונו של השבו"י לא משמע כן, אלא משמע שמתיר בכל ענין. ע"ש.

והיה נ"ל שאין במשמע מלשון השבו"י להתיר בכל גווני, אלא כלפי מה שהוכיח הבית-יעקב לאסור מסוגיא דלעיל ח — כלפי זה כתב לדחות הראיה שאינה מוכחת כלל, אבל לקושטא דמלתא לא מצינו שהתיר בכל גווני. תדע, מדנקט בשבו"י דבריו כדבר פשוט מסברא, א"כ לא משמע כלל שאפילו בת"ח מותר, שודאי אין זה פשוט מסברא ללא כל הוכחה. והלא הרבה גדולים פשיט"ל איפכא (כמובא ביבי"א שם), והרי מקרא צווח ואומר 'אחרי רבים להטות' וכיצד מותר לו לנטות מדעת הרבים ולאחוז בדעתו, דעת מיעוט. מזה נראה שהשבו"י דיבר בכגון שאלו היושבים עמו אינם בקיאים בהלכות. וכמעשה שהובא לפניו.

ואפשר שאפילו אם השנים בקיאים בהלכה, אם לפי דעתו של היחיד אין שום מקום לדבריהם, ובטוח שעיוותו הדין, גם זה בכלל התר השבו"י. ע"ש בלשונו. ונראה שגם ביבי"א מיייר באופן זה [וכמעשה שהביא בסוף התשובה, ע"ש]. אבל אם יכול גם להבין את דעתם שלהם, אע"פ שהוא עצמו אינו מסכים לכך — אין התר בדבר. ואפשר שגם הרב 'רב פעלים' מודה לכך. נמצא א"כ שדעת כולם שוה ואין כאן מחלוקת.

עוד היה נראה לכאורה שלא דנו האחרונים אלא לומר 'איני יודע', שרוצה שיוסיפו שנים נוספים כדי שלבסוף אולי יוכרע הדין כדעתו, אבל אם רוצה לסלק עצמו מדין זה, כי לדעתו הם טועים, נראה שהרשות בידו. [ונראה שדומה הדבר למצב שלפי דעת דיין אחד מהשלושה, הדין שלפניו הוא מרומה, שלכאורה אינו חייב לדונן].

ויש להביא ראיה לכך, ממה שאמרו (להלן ל). שכשטעו הדיינים, אין השנים משלמים אלא שני שלישי, כפי חלקם בדין, ואינם משלמים עבור חלקו של הדיין השלישי, [ואף דנו בגמרא לחייב את השלישי, אלא שהסיקו לפטרו משום סברת 'אי לדידי צייתתון אתון נמי לא שלימתון'] — ואם נאמר שאין לו התר לסלק עצמו מן הדין, הלא הוא אנוס בדבר לגמרי ומדוע הם לא ישלמו הכל. אלא מוכח שגם הוא שותף בפסק המוטעה, לפי שהיה יכול להסתלק, אלא שמ"מ אי אפשר לחייבו כיון שהוא לא עיוות את הדין בפועל, אדרבה, אמר להצילו.

ואולם בשו"ת חות יאיר (קמז) כתב להפך, שודאי אין רשות לדיין לסלק עצמו. שאם לא כן, כל דיין יעשה כן ורבתה המחלוקת והשערוריה. ומה לו להתחכם על דין התורה שאמרה להטות אחר הרוב.

אך בכל זאת היה נראה לכא' שבאופן הנזכר לעיל, שהוא משוכנע שהדיינים מעוותים את הדין ואין שום מקום לדבריהם כלל — לכאורה הרשות בידו לצאת [אף כי לא ייפסד כלל אם יישאר בדין, וגם לא יועיל לו סילוקו, מ"מ אינו חפץ להיות שותף

לדין כזה]. וכמו אילו משוכנע שהם טועים בדבר משנה, [ואף טעות בסברה פשוטה וברורה דינה כטעות בדבר משנה — כן כתב החות יאיר], שהרי לפי דעתו אין דינם דין כלל וכלל. וצ"ע בכל זה.

פרק שני — 'כהן גדול'

דף יח

'הן נגלין והוא נכסה' — כלומר, גם אם אירע שנגלו לו, חייב להיות נכסה מהם. ובא להשמיענו בזאת שגם ב'שב ואל תעשה' אסור לו להיות במקום שהמת נראה (חדושים ובאורים).

'וכשהוא מתנחם מאחרים... וכשמברין אותו... על הספסל' — לא מבואר במשנה אם כהן גדול חייב לנהוג בדיני אבלות אם לאו. ואכן נחלקו בדבר הראשונים; שיטת הרמב"ם (אבל ה,ו) שחייב באבלות. ושיטת תוס' הרא"ש ועוד ראשונים (במועד קטן כו. וכ"כ הר"י מלוניל להלן כ. וצ"ע במאירי להלן ובמו"ק שם) שאין אבלות חלה עליו (וראה באריכות בבאור מחלוקתם, בספר 'שיעורים לזכר אבא מרי' ח"ב עמ' קפב-קצו).

א. בספר אור זרוע (ח"ב תל) הביא ראייה מהבראת כהן גדול, שיש דין הבראה בחולו של מועד. ובשו"ת יביע אומר (ח"ד יו"ד כה,א) כתב לדחות הראייה, דכה"ג אינו דומה לרגל, שהרי נוהגים בו דיני אבלות. ונראה שהאור-זרוע סבר כשיטה החולקת, ועל כן השוה ביניהם.

ב. לדעת האומרים שהכהן הגדול נוהג בדיני אבלות, מבואר ממה שאומר לעם 'תתברכו מן השמים', שאין לאבל להימנע מלברך אחרים אעפ"י שאינו שואל בשלום [בפרט כשברכתו נאמרת כעניה]. וע' גם בספר גשר החיים פכ"א שמותר לאבל לברך את חברו באורך ימים, 'רפואה שלימה' ו'מזל טוב' וכד'.

'המלך לא דן...' — כי משפטי המלך אינם על פי שורת הדין והמשפט, אלא לפי צורך הדור כהוראת שעה. ויכול המלך לבטל משפט השופט (עפ"י הקדמת האברבנאל לספר שופטים. ויסוד הדברים בדרשות הר"ן).

(ע"ב) 'ההורג כהן גדול או כהן גדול שהרג את הנפש אינו יוצא משם לעולם, אימא לא ליגלי, קמ"ל' — לדעת כמה מהראשונים (הריטב"א והמאירי במכות יא: ועתוס' יומא עג.), אפילו מינו אחר תחתיו — שוב אינו יוצא (ע"ש הטעם).

ולדברי התוס' כאן (וכן משמע מרש"י) שאם התמנה כהן אחר קודם גמר דינו — יוצא הגולה במותו, יש לפרש 'אימא לא ליגלי' שימהרו לדון את דינו לפני שנתמנה אחר [שהרי נראה בפשיטות שהוא כבר נפסל לכהונה גדולה, בהורגו את הנפש], ונפטור אותו מגלות (ערוך לנר).

'עובר על עשה ועל לא תעשה. לא סגי דלא עבר? הכי קאמר, אם עבר על עשה ועל לא תעשה' הרי הוא כהדיוט לכל דבריו. פשיטא... — ונקט בברייתא 'עשה' אגב גררא, שהרי אין שם עונש בית דין [כי דחוק לפרש שהמדובר על כפייתם לקיים המצוה — שלשון 'עבר על עשה' מורה שכבר אין בידו לקיים] (ערוך לנר. ובספר חדושים ובאורים אכן פרש שהמדובר על דין כפיה. ע"ש).

רבי יהודה אומר: אחד ממונה על כולם (רש"י: זו סנהדרי גדולה. תוס': זה אב בית דין המופלא, שאינו מחשבון הדיינים).

רשב"ג אומר: מצוה בשבט לדון את שבטו (לשבטיך — ושפטו).

כתב הרמב"ן (ריש שופטים) שיש למנות בית דין עליון מיוחד לכל שבט, שאליו כפופים כל בני השבט. ויש חולקים. [כ"מ ברמב"ם ובתוס'. ע"ע רמב"ן בראשית יט, ח; אור החיים ריש שופטים; הגהות ריעב"ץ כאן; אבי עזרי ריש הל' סנהדרין].

ג. אין עושים שלש ערים מנודחות (באחת עריך). פעמים אמר רב, דוקא בבית דין אחד אין עושים, אבל בשנים ושלשה בתי דינים (— שמתו אלו ונתמנו אחרים) עושים. ופעמים אמר אפילו בשנים ושלשה בתי דינים לעולם אין עושים, משום קרחה.

ריש לקיש אמר: דוקא במקום אחד אין עושים, אבל בשנים ושלשה מקומות עושים. ורבי יוחנן אמר אין עושים משום קרחה. תניא כוותיה. וסמוכה לספר אפילו שתיים אין עושים. מה טעם — שמא ישמעו נכרים ויחריבו את ארץ ישראל.

א. יש אומרים על פי משמעות הברייתא, שאפילו שתי ערים אין עושים במקום אחד, כגון ביהודה או בגליל. ונחלקו בתוספתא בדין זה.

ב. הרמב"ם (עכו"ם ד, ד) פסק שבית דין אחד אינו עושה שלש עיירות נדחות זו בצד זו, אבל היו מרוחקות עושה. והראב"ד השיג ופסק שלעולם אין עושים, אף כמה בתי דינים ואף במרוחקות.

על הדברים הנצרכים להעשות בסנהדרין גדולה — ע' בסיכומים לעיל ב.

דפים טז — יז

ל. כמה זקנים מונה סנהדרין גדולה?

סנהדרי גדולה היא של שבעים ואחד זקנים. (אספה לי שבעים איש... והתיצבו שם עמך — משה עמהם; ונשאו אתך במשא העם). רבי יהודה אומר: שבעים.

כתבו התוס' (ג: טז): שלרבי יהודה היה שם עוד זקן מופלא, שאינו מחשבון הסנהדרין.

דף יז

ל.א. מה היתה נבואתם של אלדרד ומידד במחנה?

משה מת ויהושע מכניס את ישראל לארץ. אבא חנין משום ר' אליעזר: על עסקי שליו. רב נחמן אמר: על עסקי גוג ומגוג.

ל.ב. א. אמר אחד מהסנהדרי איני יודע — מה יעשו?

ב. סנהדרי שראו כולם לחובה בדיני נפשות — מה הדין?

ג. אלו אנשים מושיבים בסנהדרין?

א. אמר אחד 'איני יודע' — מוסיפים שני דיינים. וכמי שאינו נחשב, הלכך אם אמר טעם — אין שומעים לו. [ולדברי רבי יוסי (מב.) אין מוסיפים אלא מחליפים את הדיין שאינו יודע בדיין אחר. (עפ"י חדושי הר"ן שם)].
 א. משמע מדברי הרמב"ם (ט, א) שרק ללמד חובה אין שומעים לו, אבל אם מלמד זכות — מצטרף למנין (וכן נראה מדברי התוס' לג: ד"ה אחד). ויש מי שצדד לומר שאם חזר ואמר יודע אני, בין לזכות בין לחובה — הריהו כאחד מן המנין (ע' חדושים ובאורים).
 ב. מסתבר שאפילו אינו יודע בגלל מחלוקת הפוסקים ואין בידו להכריע, או בגלל ספק בהבנת לשון הפוסקים — מוסיפים דיינים (עפ"י תשובת הגר"ח קניבסקי שליט"א). עכ"פ אם חבריו סבורים שיש הכרעה (עפ"י הגר"א נבנצל שליט"א. משמע שאם כולם מסופקים — פוסקים הדין, והרי זו הכרעה).
 ג. הר"ן (מב.) צדד לומר שאם רבו המחייבים, והמזכים אינם אלא מיעוטא דמיעוטא [ונראה שה"ה להפך], ואמר אחד איני יודע, מוסיפים רק דיין אחד במקומו.
 ד. אם קודם שהוסיפו שנים לימד אחד מן התלמידים זכות, כבר נגמר הדין לזכות [ואפילו מת אותו תלמיד קודם שנמנו] ואין צריך להוסיף (עפ"י חדושי הר"ן לר. ד"ה רואין).
 ה. בדיני ממונות, כשקבלו בעלי הדין דיינים מסוימים לדונם, ואמר האחד 'איני יודע' — בטלה קבלתם, ואין להוסיף דיינים ללא הסכמה מבעלי הדין (חדושי הר"ן לג:).

ב. אמר רב כהנא: סנהדרי שראו כולם לחובה — פוטרים אותו. מה טעם — הואיל ולמדנו שצריך להלין הדין כדי למצוא טעמי זכות, והרי אלו שוב אין רואים לו זכות.
 יש שפרשו 'פוטרים אותו' — מחליטים ופוטרים דינו לאלתר לחיוב ואין משהים את דינו (עתורא"ש).

ג. אמר רבי יוחנן: אין מושיבים בסנהדרי אלא בעלי קומה, בעלי חכמה ובעלי מראה (שתהא אימתם מוטלת על הבריות. רש"י), ובעלי זקנה (בינונית ולא מופלגת. ראשונים), ומבינים בכישוף, ויודעים בשבעים לשון (— רוב הלשונות. רמב"ם), וחכמים היודעים לטהר את השרץ (מצד דין ק"ו. ויודעים לראות צדדים שונים בכל דבר. עפ"י מפרשים. ועתוס').
 בין בסנהדרי גדולה בין בקטנה אין מעמידים אלא אנשים חכמים ונבונים, מופלגים בחכמת התורה, בעלי דעה מרובה, יודעים קצת משאר חכמות. גם צריכים להיות מנוקים מכל מומי הגוף.
 ובית דין של שלשה, אעפ"י שאין מדקדקים בכל אלו הדברים, צריך שיהא בכל אחד מהם שבעה דברים: חכמה, ענוה, יראה, שנאת ממון, אהבת האמת, אהובים על הבריות ובעלי שם טוב (עפ"י רמב"ם סנהדרין ב).

לג. אל מי מתחסים התוארים הללו:

- א. למדין לפני חכמים.
- ב. דנין לפני חכמים.
- ג. רבותינו שבבבל.
- ד. רבותינו שבארץ ישראל.
- ה. דייני גולה.
- ו. דיינים של ארץ ישראל.
- ז. דייני דפומבדיתא.

- ח. דייני דנהרדעא.
- ט. סבי דסורא.
- י. סבי דפומבדיתא.
- יא. חריפי דפומבדיתא.
- יב. אמוראי דפומבדיתא.
- יג. אמוראי דנהרדעי.
- יד. אמרי בי רב.
- טו. אמרי במערבא.
- טז. שלחו מתם.
- יז. מחכו עלה במערבא.

א. 'למדין לפני חכמים' — לוי [שהיה למד לפני רבי].

ולרש"י (מנחות פ:): כונה לוי גם כן 'למדין לפני רבי' (ועי' ש"ש ברש"י כת"י בסוף העמוד). והתוס' שם חולקים. ולפי התוס' במעילה (ט:): יש שכוננו בתואר זה מלבד לוי. ואולם רש"י שם פרש דהיינו לוי ששנה מפי רבי. ונראה מדבריו שכונה כך כשמסר דברים בשם רבי. וע"ש בצ"ק).

ב. 'דנין לפני חכמים' — שמעון בן עזאי ושמעון בן זומא וחנן המצרי וחנניה בן חכיא. רנב"י מוסיף: שמעון התימני.

ג. 'רבותינו שבבבל' — רב ושמואל.

גם בארץ ישראל נקרא רב כן — ע' להלן לד. דשלחו מתם בלשון 'רבינו' על רב. אך אפשר שזה שאמרו על רב 'רבינו' בסתם — תלמודא קאמר לה, ואינו מנוסח האומר. עוד אפשר דר' אלעזר הוא ששלח כן כדאמרינן הכא שהוא נתכנה ב'שלחו מתם', והרי הוא עלה מבבל, ולכן קרא לו 'רבינו' סתם.

ד. 'רבותינו שבארץ ישראל' — רבי אבא.

ה. 'דייני גולה' — קרנא.

מהרשב"ם (בב"ב ע) נראה שגרס 'קרנא ושמואל'.

ו. 'דייני דארץ ישראל' — רבי אמי ורבי אסי.

ז. 'דייני דפומבדיתא' — רב פפא בר שמואל.

ח. 'דייני דנהרדעא' — רב אדא בר מניומי.

ט. 'סבי דסורא' — רב הונא ורב חסדא.

נקראו גם 'חסידי בבל' (בתענית כג:).

י. 'סבי דפומבדיתא' — רב יהודה ורב עינא.

יא. 'חריפי דפומבדיתא' — עיפה ואבימי בני רחבה.

יב. 'אמוראי דפומבדיתא' — רבה ורב יוסף.

יג. 'אמוראי דנהרדעי' — רב חמא. נהרבלאי אמרו: רמי בר ברבי (ברוכי).

יד. 'אמרי בי רב' — רב הונא.

א. לפרש"י (ביבמות פג. ועתוס' ב"ב קנג. ד"ה שלחו), כאשר מוכח שאינו רב הונא — הכוונה לרב

המנונא. והתוס' חולקים וסוברים שלעולם הוא רב הונא. [ונקרא גם 'סבי דבי רב'].

ב. סתם 'אמרי דבי רב' — משמו של רב (תוס').

טו. 'אמרי במערבא' — רבי ירמיה.

טז. 'שלחו מתם' — רבי אלעזר.

נראה שיש 'שלחו מתם' שאינו ר"א — בב"ב קכה: 'שלחו מתם... דלא כרב הונא. ושאלו מ"ט דרב הונא. ואמר

רבי אלעזר 'דבר זה נפתח בגדולים ונסתיים בקטנים' ועל עצמו קאמר, ומפרש טעמא דר"ה — משמע שהוא

אינו ה'שלחו מתם'. ואולם מסוגיתנו אין נראה כן לכאורה, שאם יש יוצאים מן הכלל, מדוע הוצרכו לומר איפוך.

וצ"ע.

יז. 'מחכו עלה במערבא' — רבי יוסי בר חנינא.

התוס' תמהו שבמקום אחד מצינו 'מחכו עלה במערבא' על ריב"ח.

לד. א. אלו דברים נצרכים לעיר, וכשהיא חסרה אותם אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה?

ב. כמה יהיו בעיר ותהא ראויה לסנהדרין?

א. כל עיר שאין בה עשרה דברים הללו, אין תלמיד חכם רשאי לדור בתוכה: בית דין מכין ועונשין; קופה

של צדקה — גבאיה ומחלקיה; בית הכנסת; בית המרחץ; בית הכסא; רופא, אומן (= המקיז דם), לבלר

ומלמד תינוקות.

משום רבי עקיבא אמרו: אף מיני פירות — שהם מאירים את העינים.

ב. כמה יהא בעיר ותהא ראויה לסנהדרין [הדנים דיני נפשות] — מאה ועשרים. רבי נחמיה אומר: מאתים

ושלשים [כנגד שרי עשרות. כל דיין ממונה על עשרה]. רבי אמר: מאתים ושבעים ושבעה (לר' יהודה)

או מאתים ושבעים ושמונה (לחכמים).

הלכה כתנא קמא (רמב"ם — סנהדרין א, ד).

עיר שאין בה שני חכמים היודעים לדבר ואחד לשמוע (פרש"י: בשבעים לשון) — אין מושיבים בה

סנהדרין.

הרמב"ם (סנהדרין א,ה) מפרש 'יודע לדבר' — ללמד ולהורות בכל התורה כולה. 'לשמוע' — לשאול ולהשיב [בכל התורה. כס"מ]. ואם יש בה אחד שיודע לדבר ואחד לשמוע — מושיבים בה סנהדרין. [והראב"ד הגיה: שנים היוודעים לדבר]. ואם לאו — אין מושיבים, אעפ"י שיש בה אלפים מישראל.

פרק שני — 'כהן גדול'

דף יח

לה. מה דינו של הכהן הגדול בהלכות דלהלן:

- א. כהן גדול שהרג את הנפש בשגגה.
  - ב. עבר על 'לא תעשה' שבתורה.
  - ג. יודע עדות לחברו — האם חייב / מותר להעיד לו?
  - ד. הושבתו בסנהדרין.
  - ה. הושבתו בבית דין לעיבור השנה.
- א. כהן גדול שהרג את הנפש — גולה, אעפ"י שאינו יוצא מעיר מקלט לעולם (בכגון שלא מינו אחר עד שנגמר דינו, וגם אין שם משוח שעבר. עתוס').

ב. עבר על 'לא תעשה' — לוקה כשאר הדיוט בב"ד של שלשה, ואין צריך ב"ד של ע"א כבדיני נפשות. לכאורה נראה שלר' ישמעאל הסובר מלקות בכ"ג, הוי בכלל 'דבר גדול' וצריך ע"א בכהן גדול.

ג. כהן גדול היוודע עדות לאחר — אין לו להעיד, משום בזיונו. אבל מעיד בפני המלך [ואעפ"י שאין מושיבים במלך בסנהדרין — משום כבוד הכהן הגדול בא המלך כדי לקבל עדותו, ולאחר קבלת העדות הולך המלך וב"ד מעיינים בדין], שבאופן זה אין לו בזיון.

א. רש"י ותוס' מפרשים ביודע עדות לבן המלך, לכך מביאים את המלך.
ב. רצה הכהן הגדול להעיד לפני אחרים, האם רשאי — נראה שתלוי הדבר במחלוקת הרמב"ם (גולה ואבדה יא,יז) והרא"ש (ב"מ ל) לענין השבת אבדה בזקן ואינה לפי כבודו, האם רשאי להתבנות ולהתעסק באבדה אם לאו (חות יאיר רה. ובספר יד דוד צידד שמא לענין עדות הכל מודים שלא יעיד, דהוי בזיון טפי).

ד. פשוט שכהן גדול יושב בסנהדרין.

ה. אין מושיבים כהן גדול לעיבור שנה, לפי שיש לו צד נגיעה לעבר — מפני הצינה, בעבודתו ביום הכיפורים.